

ПРВИ ЧЛАНАК У СРПСКОЈ ШТАМПИ О ПОЈАВИ ХАЛЕЈЕВЕ КОМЕТЕ НА НАШЕМ НЕБУ

ЈАРОСЛАВ ФРАНЦИСТИ

Астрономско друштво „Нови Сад“ – АДНОС, 21000 Нови Сад, Југославија

1. УВОД

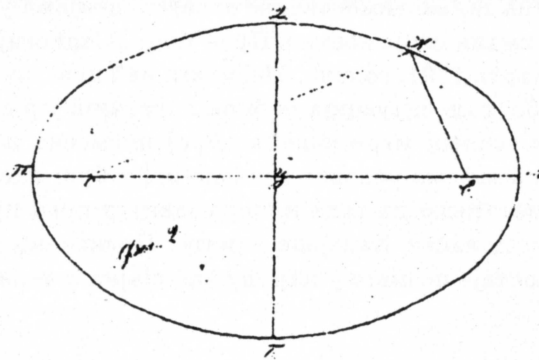
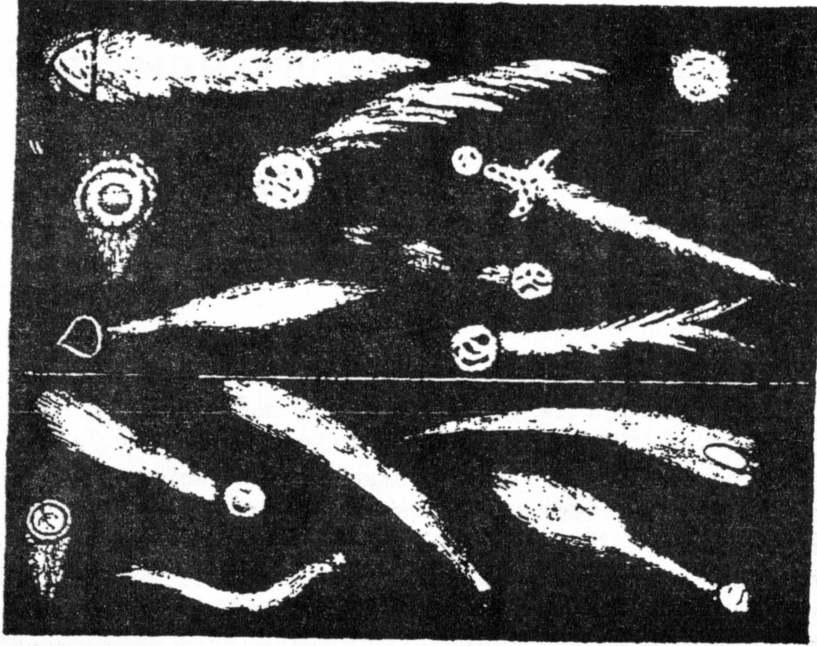
Од око 2000 до сада посматраних комета у историји наше цивилизације свакако је најпознатија Халејева. Ову велику популарност у народу Халејева комета је обезбедила уз помоћ средстава јавног информисања, у првом реду многобројним написима и чланцима у дневној и недељној штампи. Пошто у време прве очекиване појаве комете 1758. године није било много писмених људи и штампа није била масовнија, па тада још шира јавност није ни могла бити обавештена о доласку Халејеве комете. Да је сјајна комета која се на небу појавила у зиму 1758/1759. год. Халејева комета из 1682. год. било је познато само мањем броју људи који су се професионално бавили астрономијом на тадашњим великим опсерваторијама у Европи. Срби у то време још нису имали своје новине. Први број „Сербскија новини“ штампан је у Бечу 03. марта 1791. године. Међутим, већ при другом предвиђеном доласку комете 1835. год. ситуација је била другачија јер се развојем школства у XIX веку у великој мери повећао број писмених људи, па је већ у то време у многим земљама редовно излазио већи број дневних и недељних листова. Ово је омогућило да тада и шира јавност први пут путем штампе буде обавештена о доласку Халејеве комете. Практично од тога времена Халејева комета постаје позната у народу као сјајна и велика репатица, на-

К о м е т и (Репате Звезде).

Везъ сумиѣ е веѣа часть читателя наши овы дана репату Звѣзду на небу видила, и многи ће се одъ нѣи са старомъ майкомъ прекрстити быо Бога молећи, да иѣ одъ зла, кое репата Звѣзда означае, сохрани. Ни е ни чу-

до, ако се и одъ насъ ком одъ репате Звѣзде плаши, ерѣ ништа толики стра у люде улашало ни е, одъ најстарѣи времена до данасъ, колико она светла и златокоса на Небу появљениа, ком се внезапно покажу, само за кратко време видесе, пакъ иѣ опетъ нестане, и често, по непремѣримомъ мирозданѣи просто ру губѣхасе. истамъ после стаятиа ѣ

петъ намъ си укажу. Збогъ тогъ упра- а наипаче збогъ чудесногъ изгледа мья-
но, што се репате Звѣзде внезапно поя- ногъ, коимъ се одъ свою други небесны-
мьквало, и опеть їй маскоро нестало, тѣлеса разликую, држали су и сами

Звѣздочтецы до найнови времена, да добна. У найстаріе време держалосе,
су звѣзде те воздушна само появленія да су репате Звѣзде призрацы. Сум-
ятга, а не тѣла другима на небу по ца а едни опеть мыслали су, да су

то съ брадомъ слабѣши, на него возше-
шени души, умрли, славны люди. Тако
су в. п. ояу 45 години пре Христа ви-
ђену велику рещату Звѣзду Римляни
држали, да е духъ великогъ пѣшогъ
юнака и Диктатора Цесара. Само е е-
данъ римскій Философъ, Сенека, што
е доста чудно, тако чиста и истинита
понятія о рещатимъ Звѣздама имао, да
е чудо, како та понятія да су истомъ
после 1600 година по иѣговой смрти
одъ други мудреца примљива и призна-
та была. Тихо де Брае быо е пер-
вый, кой е доказао, да су оне много далѣ
одъ насъ, него Месець што е, удалѣе.
Невтонъ е пакъ первый засведочио,
да су рещате Звѣзде исто као планети
небесна тѣла; и да се оне по истимъ
законима, као и планети око сунца о-
крећу. Садъ се више мзѣстко зна, да
су рещате Звѣзде обично округла, а
кадакъ и другогаче изгледајућа изъ свет-
ле нѣже магле, езгре, и кады дужегъ
кады краћегъ репа состоѣхасе тѣлеса.
Изгледъ е видъ реп: Звѣзда многораз-
личанъ е, као што се у нашемъ Листу
ва фигури 1-вой види. Виђало се звѣз-
да, кой е репъ дужи одъ 100 милиона
миля быо. Оне, коя се 1819 на небу
показала Звѣзде, репъ е быо 400 мил-
она миля дугачакъ. Само она светла, а
коло езгре магла видисе да принадлежи
къ тѣлу звѣзде; ерь ни една юште безъ
те магле виђена была ни е; противъ
пакъ, више ий е сасвимъ безъ репа показ-
лосе. Езгра е обично мала, округла, и
наибѣе освѣтљива часть цѣлогъ тѣла, а
магла она светла понавѣше е тако тачка
и редка, да се крозь ню и найманъ дру-
ге Звѣзде провидити могу. Безъ сумнѣ
да е сунце узрокъ правнѣ поставка ре-

па, будући да се овај понавѣше опда
покаже, кады Кометь сунцу ближе до-
ђе и што се више сунцу приближуе
репъ, сво више расти, а што Кометь
више одъ сунца удалявасе, то репъ све
е мањи. Комети су дакле небесна тѣ-
леса, као и планети п око сунца окре-
ћусе, само съ томъ великомъ разли-
комъ, што рещате Звѣзде около сунца
не као планети у кругломъ, него у ду-
гугластомъ колу обтичу, и сасвимъ нео-
предѣлѣный путь имаю тако, да по про-
сторѣ мирозданія овамо и овамо путе-
шествую, и у место да се као други
планети одъ запада къ востоку окрећу,
протрчаваю рещате Звѣзде све стране, и
различитомъ брзиномъ. Гдиокъ врло се
лагаво окрећу, друге пакъ има кое сва-
ки данъ више одъ 20 милиона миля пре-
ђу. Вообщѣ што се више сунцу пре-
ближую, то е брзина више у путеше-
ствию све већа. Тако исто и отстояние
Комета одъ землѣ наше различито е.
Кой се наибѣема Земли 1770 год. при-
ближо, одеть е 480 хиляды миля одъ
насъ отстоно. Време чрезъ кое се Ко-
мети видити даю различито е такође,
но више да е кой дуже, одъ 6 месе-
цы на небу видимъ быо. Вообщѣ о ре-
пачимъ звѣздама говорѣши, юште е
вопрсъ, колико одъ прилике репа-
те Звѣзда има, и можели кадагодъ ре-
пата Звѣзда у землю нашу ударити?
Што се првогъ вопроса тиче, изъ По-
вѣстнице одговорити можемо, да она
400 рещате Звѣзда опомниѣ, кои су се
са землѣ видити далѣ. Но кады помы-
слимо, да се истомъ одъ 40 година при-
ближнѣ о томе радило, рещате Звѣзде
на небу изнаћи, и да Повѣстница по навѣ-
ше само оне рещате Звѣзде валя да

запомињѣ, које су се пре негъ што су се Текескопи (стакла крозъ које се далеко види) изнашли, само свободнимъ окомъ видѣти могле; кадъ далѣ помислимо колико е несмотрени Комети у южнимъ странама остати могло, гди и данъ данашњи нико Комете негледи ни тп ии рачуна, то се основано закључити може, да е оно число одъ 100 Комети врло мало. По новимъ Звѣздочеца мнѣнијама вѣротно е, да до 17 хиљада Комети одъ прилике има. А јошѣ болѣ рачуније налазе, да е и 17 хиљада јоште мало, но веле, да по свој прилици баремъ пољ милиона репати Звѣзда быти мора. Другиј вопросъ, да ли репата Звѣзда која о нашу Земљу ударити може, много е важниј. Ерѣ предрасужденія съ едне стране, а съ друге стране неразумно и неправдо, чрезъ хиљаде година држало е, да су репате Звѣзде предсказатели несреће и вѣстоли, кои не се людма на свету догодити, као што и данасъ јоште многа тако мисле. Но одъ кадъ е Невтонъ показао, да репате Звѣзде нити су знаци предстојеће несреће, нити ярости Божје, него да су небесна тѣла као и друга, одъ то доба, само јоште непросвѣщени народи, и само пука простота држи, да репате Звѣзде значе и предсказую, да ће бити рать, куга, землѣтресеије, гладъ, размерица, и бежанія и тако далѣ, а паметниј и просвѣщениј вики на то выше и немисли а камо ли да вѣруе. Но у место тога, други е стра одъ Комети. Сами су сирѣчь Звѣздочецы гдикио побоялсе, да е можно репата Звѣзда кол да ће у течению своемъ са земљомъ нашомъ ударитисе, и ову или сасвимъ разрушити, или поне све на њој иона-

ко окренути. Славниј Астрономъ Ландъ, чрезъ свое 1773 године обављено мнѣније, да ће репата Звѣзда о земљу нашу ударити, преузрочно е у Паризкомъ Публикуму тако буиу, која е само чрезъ Полицију утишати се могла. Землѣмѣрителъ Дизежуръ болшимъ рачуномъ опетъ нашао е, да никаквиј Кометъ о земљу нашу ударити не може. Но Олберсѣ каже, да е Дизежуръ у рачуну погрѣшио, и да по свои прилици извѣстии едакъ Кометъ опетъ са земљомъ нашомъ, у своемъ течению ударитисе може, али текъ после 140 милиона година, или другимъ речма, ако бы число Комети 281 милионъ износило, онда бы еданъ само Кометъ са земљомъ нашомъ ударитисе могао. Далѣ, Езгра тогъ Комета ни коимъ начиномъ пре него после 516 милиона година може бити са земљомъ нашомъ ударила бы се. Напротивъ пакъ съ магомъ ономъ репате Звѣзде можесе Земля и пре ударити, али и то истомъ после 7 милиона година. По свему томъ видимо, да е Всемогући Створитель мироудачије тако уредіо, да Планети и Комети милионе година безъ да еданъ друге додирив се правилно свагда своимъ путемъ шествую, и да се люди и со те стране шипта боятя немаю. — Саде јошѣ особно о Халлейовой репатој Звѣзди. Звѣзда та зовесе Халлейова по имену бывшегъ у Гренику Професора Звѣздословія Халлея, кой се родіо 1656 и умрео 1742 године. Онъ е нишпре на репату Звѣзду одъ 1682 год. нашао, и доцније увѣроче, да Комети 1456, 1607, и 1632 виђени сив скоро еданъ путъ илаю, и будући да се одъ свою ова свакій за 75 до 76 године видити дао, то

се Халей освестіо, да е то све тай е-данъ и истій Комаѣ, кой е после по његовомъ имену Халеевъ Комаѣ и назватъ. После смрти Халееа многи су се Звѣздохтецы о посматриваиу оногъ Комаѣ бринули, а најновије мнѣніе о њему дали су Дамуазо, Розенбергеръ, и Богуславскій, кой е последињи съ Дамуазомъ извѣстно предсказао, да ће исти Халеевъ Комаѣ ове године 4-огъ поръ Ноемвриа у 5 сати у вече, по овима овимъ предѣлима видимъ быти. Халеевъ Комаѣ окрећесе као и сви другіи подобно планетима около сунца, али не као Планети у савимъ округломъ него у дугину протегнутомъ колу, или по ужемъ дугулястомъ путу; као што се овде на листу нашемъ у фигури 2-ой коло то у кривој черти П Д К А В П показуе. Великіи вѣль посредникъ П А. велика Оса, а мали посредникъ В Д зовемо мала Оса. При томъ Комаѣ тай то особито свойство има, да у њној већој Оси две точки С. Е. има, кое една ко далеко одъ средоточіа или центра Ц одстои, кадъ право черте С К и Е К горе љъ Комаѣ или писмену К. повукусе, ма да бы гди у своје теченію Комаѣ стаяо, горепоменуте две черте заедно узете свагда тако су дугачке као велика Оса П А. Изъ Звѣздохловіа далъ знасе, да сунце свѣда у едномъ одъ те две точке, сирѣчь у точки или мѣсту С. налазице. Она одъ сунца къ Комаѣ К. повучена, права черта С К обично се называ воћомъ. Кодъ Халеевогъ Комаѣ полутина одъ велике Осе П А (види фигуру 1.) његовогъ пута, сирѣчь П Ц или Ц А скоро 18 пута тако е дугачка као по-

лакъ посредника наше Земљѣ, кой 20 милиона и 666800 географически мили износи, дакле полакъ велике ове Осе у Халеевомъ Комаѣ, износи 271 милиона и 682000 миля, напротивъ пакъ мала Оса самое 4 пута тако велика као полу посредникъ кола наше Земљѣ, или другимъ речма износи 95-милиона и 64000 хиляда миля. Друго, Халеевъ Комаѣ 4-огъ Ноемвриа у вече видѣосе т. е. онда ће сунцу најближе доћи. Да бы то лакше разумѣли, погледаймо опетъ на фигуру 1. и сетимосе да у точки С сунце налазице, Халеевъ ће дакле Комаѣ кадъ на путу своје у точку П доспе, очевидно сунцу највећма приближитисе, или његово одстояніе одъ сунца единако ће быти съ чертомъ П С или другимъ речма, одстояніе његово одъ сунца само ће 12 милиона миля износити, дакле ће се и најлакше видети. Звѣздохтецы наводе свое узрокъ, и кажу, да ће 4-огъ Ноемвриа ове годъ видѣти Комаѣ много блѣди показатице него што е 1759 показавосе. После 4-огъ Ноем: одстояніе његово одъ сунца све ће веће бивати, и тако тешко ће далѣ одъ 15-огъ Ноем. видимъ остати, ерѣ у почетку месеца у 6 сати у вече, а после све раније, при крају пакъ већ у 4 сата после полдне, дакле са сунцемъ заедно заплазити, после овогъ се свободнимъ окомъ видѣти вѣче неће моћи. Крозь стакла јошће ће га Звѣздохтецы у месецу Априлу 1836 годъ сматрати моћи, 12-огъ Априла пакъ у 2 сати у јутру, веће га више ни Звѣздохтецы видѣти, ерѣ онда ће се Халеевъ Комаѣ одъ насъ опростити, и текъ јошче наше при коцу 1911 године опетъ ће појавити.

јчувенија међу свим кометама. Такође, у то време је објављен и први (напис) чланак у српској штампи о појави Халејеве комете на нашем небу. Било је то у чланку „Комети (Репате звезде)“ у недељном часопису „СЕРБСКИ НАРОДНИ ЛИСТ“, број 12, који је штампан 02. октобра 1835. год. у Будиму. Чланак има обим око четири стране, око три стране двостубачног текста и једне стране са две илустрације. Формат стране часописа био је 19 × 26 cm. Текст је написан црквенословенским писмом које је тада било у употреби у српском народу, а лако ће га читати и разумети сваки данашњи читалац ако бар мало познаје савремена руска слова.

2. КОМЕНТАР

Као и остали чланци у „Сербском народном листу“ ни овај није потписан. Ипак са великом сигурношћу можемо тврдити да је највероватније његов аутор или приређивач био уредник и издавач часописа Теодор Павловић (1804. Ново Милошево – 1854. Ново Милошево /СО Нови Беч/), секретар Матице српске, књижевник и публициста, јавни радник, уредник Летописа, Сербског народног листа, Сербских новина и алманаха Драгољуб. Студирао је филозофију у Сегедину и право у Братислави. Као млад адвокат понесен национално-просветитељским идејама чији су носиоци у тадашњој аустријској царевини били, код Мађара гроф Сечењи, а код Словака Јан Колар, напустио је адвокатску праксу и живот посветио јавном раду. У врло тешким временима за Матицу српску када је 1834. год. престао да излази Летопис, Павловић покреће издавање забавно-поучног часописа „Сербски народни лист“. Задатак часописа је био народно просвећивање што је Павловић написао у кратком стиху, одмах испод наслова часописа: „Превисока мудрост и ученост нека на небу стоји, соопштити добро и полезно, то су труди моји“. Први број часописа штампан је у Пешти 13. јула 1835. године. То је уједно и датум којим се означава почетак српске ревијалне штампе. Поред задатка народног просвећивања, развијања културе и народног језика задатак Листа је био и да развија национална и патриотска осећања Српског народа. У почетку је часопис у суштини био превод тада познатог и врло популарног „Пфењиг Магазин“-а, који је излазио у Лајпцигу. То је био један „типичан“ илустровани недељник који је доносио разноврсне занимљиве чланке углавном из зоологије и ботанике. Међутим временом, под утицајем тада врло прогресивне и напредне мађарске журналистике, Павловић у Листу све више простора даје текстовима из књижевности и чланцима о важним културним догађајима, чиме часопис добија на квалитету. Иако је то био једини српски часопис, Лист је наишао на неочекивано слаб одзив читалаца. О тешкоћама у вези са издавањем часописа Павловић пише: „... Ја не верујем, да је игда коме какво дело толико неугодности причинило, колико овај С. Н. Лист мени. Он ми је многе бесане ноћи, многе непријатне дане проузроковао, он ме много времена, много труда и много сопственог новца коштао“ (С. Н. Лист, стр. 207).

Тада малобројни писмени Срби, углавном из навике, више су волели да читају већ познате и афирмисане немачке и мађарске часописе, па је Павловић када је исцрпео сва своја финансијска средства, већ у току 1836. год. морао обуставити издавање Листа. Наравно, Павловић је само привремено одустао, идуће 1837. год. обновио је Лист, 1838-1849. године издавао је „Сербске народне новине“, алманах Драгољуб (1845. и 1847.) а уредио је и Летопис бр. 29-55 (у периоду 1832-1842. год.). Иначе, тадашња интелигенција је имала врло лоше мишљење о С. Н. Листу. Тај часопис су сврставали у тзв. „Пфењиг литературу“ (литература за пфениг, колико је коштао један примерак часописа) тј. литература за широке народне масе,

што је био ондашњи назив за „шунд“ литературу као што су то данас разне врсте тзв. рото романа. Међутим, прелиставајући цело годиште С. Н. Листа за 1835. годину, са овим мишљењем се не можемо сложити, јер многи чланци у часопису као и напред дат „Комети (Репате звезде)“ за данашњег читаоца и после 150 година још су врло зналачки и стручно написани чланци који ни мало не заостају и за најбољим текстовима данашњих најпознатијих писаца научно-популарних чланака.

Данашња значења неких речи:

мпроданія - vasiona	засведочио - dokazao
Звѣздохтеды- astronomi	принадлежи - pripada
попята - znanja	вопросъ - pitanje
мудрец - naučnik	Повѣстияда istorija
мишляма - mišljenjima	течедию - putovanju
предразсужденія- predrasude	средоточіи - središta
нерасужденіе - neznanje	протегнутомъ колу - elipsa
Землемѣритель. geodeta	коло - krug

THE FIRST ARTICLE ON HALLEY'S COMET
IN SERBIAN JOURNALS
„SRPSKI NARODNI LIST“ No 12,
OCTOBER 2nd 1835, BUDIM

JAROSLAV FRANCIŠTY

Astronomsko društvo „Novi Sad“ – ADNOS, 21000 Novi Sad, Yugoslavia

In the weekly journal „SRPSKI NARODNI LIST“ (SERBIAN PEOPLE'S NEWSPAPER) No 12, October 2, 1835 printed in Budim (Hungary) there appeared the article „Kometi (repate zvezde)“ (Comets, tailed stars), in which was announced the arrival of Halley's comet. This is the first article in Serbian on comets. It is 4 pages long (3 textual and one with illustrations). The pages are 19 × 26 cm. The text is written in the church-slavonic orthography. The author of this article is Teodor Pavlovich, 1805 – 1854) the redactor of the journal. He was a writer, journalist, and secretary of „Matica srpska“ (Serbian Mainstream).